

הקדמה

התורה צוותה אותנו לשמוט את קרקעותינו מעבודת הארץ בשנה השביעית שנאמר (שמות כג, יא): "וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וְיִטְשָׁתָּה". ספר החינוך (פד) מבאר כי מטרת השמיטה היא:

לקבוע בליבנו ולציר ציור חזק במחשבתנו ענין חידוש העולם... ולכן ציוה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו, מלבד השביתה שבה, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה לא בכוחה ובסגלתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה, וכשהוא חפץ מצוה עליו להפקירם.

במהלך שנת שמיטה אנו נתקלים במושגים שונים הנוגעים אליה. במהלך קניות בשווקים ובחנויות נתקלים בשלטים מעל הירקות והפירות כגון: "אוצר בית דין", "יבול נכרי", "היתר מכירה" וכו'. השלטים הללו מיידעים את הקונה מהו הפתרון ההלכתי שבו גדלו הפירות והירקות בשביעית.

אך התורה (ויקרא כה, ד-ה) מצווה:

וּבְשָׁנָה הַשְּׁבִיעִת שְׁבִת שְׁבִתוֹן יִהְיֶה לְאֶרֶץ שְׁבִת לָהּ, שְׂדֵךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמֶךָ לֹא תִזְמַר. אֶת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֶת עֲנְבֵי נְזִירְךָ לֹא תִבְצֹר, שְׁנַת שְׁבִתוֹן יִהְיֶה לְאֶרֶץ.

אם כן, כיצד או זורעים בשביעית ועוסקים בגידול פירותיה?! הרי התורה מצווה אותנו לא לעבוד את השדה! הרב קוק כותב (מבוא לשבת הארץ, י"א): "יסוד היתר המכירה הוא בעיקרו על פי רוב קמאי ובתראי דסבירא להו ששביעית בזמן הזה דרבנן", אך מדוע חיוב השביעית כיום רק מדרבנן, כיצד ייתכן שפעמים חיוב השמיטה מדאורייתא ופעמים חיובה מדרבנן. ובענין "היתר המכירה", כיצד מכירה לנכרי מועילה? מה ההבדל בין יהודי שגידל פירות בארץ ישראל לבין נכרי שגידל, הרי בסופו של דבר הפירות גדלו בארץ ישראל!!

קדושת הארץ בימינו

חיוב מצוות התלויות בארץ בכלל, ושביעית בפרט, נובע מתוקף קדושתה הייחודית של ארץ ישראל על פני שאר הארצות. הרמב"ם (תרומות פ"א ה"ב) מבאר שכל המקומות "...שכובש אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רוב ישראל" מתקדשים בקדושת ארץ ישראל ומתחייבים במצוות התלויות בה.

במקום אחר (בית הבחירה פ"ו הט"ו-הט"ז) הרמב"ם מחלק בין קדושת המקדש וירושלים, לעניין אכילת בשר קדשים ומעשר שני, לבין קדושת ארץ ישראל, לעניין שביעית ומעשרות. קדושת ארץ ישראל תלויה בהחזקת עם ישראל את ארץ ישראל ולכן כבר בכיבוש הארץ בימי יהושע בן נון נתקדשה הארץ. לעומת זאת, קדושת בית המקדש וירושלים נתקדשה בשעה שחנך שלמה את בית המקדש הראשון:

לפיכך מקריבין הקרבנות כולן אף על פי שאין שם בית בנוי, ואוכלין קדשי קדשים בכל העזרה אף על פי שהיא חריבה ואינה מוקפת במחיצה. ואוכלין קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים אף על פי שאין שם חומות **שהקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא.**

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא, **לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה**, והרי הוא אומר "והשמותי את מקדשיכם" ואמרו חכמים אף על פי ששוממין בקדושתן הן עומדים. **אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואף על פי שנלקח הארץ ממנו **וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.****

קדושת מקדש וירושלים חלה מתוקף שכינת ה' ששרתה בבית המקדש ולכן לא בטלה כי שכינה אינה בטלה¹. בניגוד לכך, עם ישראל קידש את ארץ ישראל בימי יהושע על ידי כיבוש ולכן בטלה הקדושה כשבטל הכיבוש בגלות בבל. בימי שיבת ציון כשעלו חזרה מבבל, קידש עזרא את ארץ ישראל על ידי חזקה, שכל אחד החזיק בה במקומו, ולכן הקדושה מימי בית שני אינה בטלה כיום.

מקור חיוב שביעית כיום

בשביעית ישנה מצוה נוספת. התורה (דברים טו, ב) מצווה את המלווה להשמיט הלוואותיו שנאמר "וְיָזָה דְבַר הַשְּׁמִיטָה שְׁמוּטָה כֹּל בְּעַל מִשָּׁה יְדוֹ אֲשֶׁר יִשֶׁה בְּרַעְיוֹ לֹא יִגֹּשׁ אֶת רַעְיוֹ וְאֶת אֶחָיו כִּי קָרָא שְׁמִטָה לָהּ". יחד עם זה, התורה מזוהירה את המלווה לא להימנע מלהלוות

¹ הראב"ד חולק על כך וסובר שבחורבן בית המקדש הראשון פקעה קדושת המקדש.

לקראת שנת השמיטה מחשש שמא כספו לא ישוב אליו: "הַשְּׁמֵר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיעַל לְאֹמֶר קָרְבָה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָה, וְרָעָה עֵינֶיךָ בְּאַחִיד הָאֲבִיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עֲלֶיךָ אֵל ה' וְהָיָה בְךָ חֲטָא" (שם ט). הלל הזקן ראה שבתקופתו נמנעו אנשים מלהלוות ולכן תקן את תקנת הפרוזבול, שעל ידי עשייתו החוב לא נשמט.

התלמוד הבבלי במסכת גיטין (ל"ו ע"א) תמה כיצד ייתכן שמהתורה שביעית משמטת את החוב ובא הלל ותקן שהחוב יעמוד על תילו?! אנו יודעים (יבמות פ"ט ע"ב) שביד חכמים כוח לבטל מצוות מהתורה ב"שב ואל תעשה" ואילו הלל מתקן לכאורה תקנה אקטיבית שמבטלת מצווה מהתורה! עונה הגמרא:

אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא; דתניא, רבי אומר: וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים.

לדעת רש"י בסוגיה ישנה מחלוקת תנאים בין רבי לחכמים האם שביעית בזמן הזה דאורייתא או דרבנן - חכמים סוברים ששמיטה דאורייתא ואילו רבי סובר ששמיטה דרבנן. לרבי שמיטת קרקעות דרבנן וממילא גם שמיטת כספים שהוקשה לה דרבנן.² המקשה הבין שהפרוזבול תוקן בזמן שחיוב שביעית דאורייתא, אך אביי חולק עליו ומתרץ שמדובר בזמן הזה ששביעית דרבנן, כשיטת רבי. בזמן ששביעית נוהגת רק מדרבנן, הלל יכול לעקור ב"קום ועשה" מצוה מדברי סופרים.³

כאמור, שיטת רבי היא ששמיטה בזמן הזה דרבנן, מה מקורו? מביא רש"י (ד"ה 'בשביעית בזמן הזה'):

ומצאתי בתלמידי רבינו יצחק הלוי שכתב במסכת גיטין בירושלמי מנין שאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שיובל נוהג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית.⁴

כלומר, ישנה ברייתא בירושלמי שסוברת שהוקשה שביעית ליובל והיות ויובל חיובו כיום מדרבנן⁵ כך גם חיוב שביעית.

² עיין בתוספות רא"ש ובמאירי במועק קטן ב' ע"ב שהקשו שלשיטת רש"י לא מוכרח שלרבנן שמיטת קרקעות בזמן הזה דאורייתא, משום שיתכן ששמיטת קרקעות דרבנן אלא שסבורים שאין ללמוד משמיטת קרקעות שהיא דרבנן לשמיטת כספים, וממילא שמיטת כספים, גם בזמן הזה, דאורייתא.

³ עיין שם ברש"י שלשיטתו ישנו תירוץ אחר לפי רבא.

⁴ ממשך רש"י ומביא: "אבל בתורת כהנים ראיתי דשביעית נוהג בזמן שאין יובל נוהג ואומר אני שהוא מחלוקת". כלומר, לדעת רש"י יש מחלוקת בין הירושלמי לתורת כהנים האם להקיש יובל לשביעית.

⁵ בהמשך יבואר מדוע יובל כיום דרבנן.

ר"ת (שם בתוספות ד"ה 'בזמן שאתה משמטי'), נכדו של רש"י, מקשה עליו שתי קושיות:

וקשה לר"ת: דהיה לו להביא ההיא דירושלמי!! ואפילו נאמר דסמיך אההיא והך דהכא מיייתי משום כספים, אכתי קשה בריש מועד קטן דפריך חרישה וזריעה בשביעית מי שרי, ומיייתי הך דהכא, והתם לא שייך כלל לאתויי אלא ההיא דירושלמי!!

מדוע הגמרא הבבלי לא הביאה את הברייתא מהירושלמי שהיא המקור לשמיטת קרקעות דרבנן?

עוד קשה, במסכת מועד קטן מקשה התלמוד איך יתכן להתיר חרישה וזריעה בשביעית הרי אלו מלאכות שאסרה במפורש התורה! אביי מתרץ שם את ההיקש משמיטת קרקעות לשמיטת כספים, ולומד מההיקש את עצם שמיטת הקרקעות מדרבנן. מדוע הגמרא לא מביאה שם את המקור לשמיטת קרקעות דרבנן! מה מועיל שם הלימוד ששמיטת כספים מדרבנן!?

לאור הקושיות, רבינו תם מפרש שהברייתא בבבלי היא המקור לתלות שביעית ביובל:

ונראה לרבנו תם דהשמטת קרקע דהכא ודהתם לא איירי [=מדובר] בחרישה וזריעה אלא בשדות החוזרות לבעלים ביובל ו"השמטת קרקע" קרי ליובל, ולשביעית "השמטת כספים" דשמיטה משמטת כספים ולא יובל... והכי קאמר בזמן שאתה משמט יובל אתה משמט שביעית כי ההיא דירושלמי.

הלימוד בברייתא אינו משמיטת קרקעות של שביעית לשמיטת כספים של שביעית אלא מיובל לשביעית. לאור זאת, "שמיטת קרקעות" הכוונה ליובל שנוהגת בו רק שמיטת קרקעות וב-"שמיטת כספים" לשביעית שבה משמטים כספים בנוסף לקרקעות.

יובל כיום - דאורייתא או דרבנן?

נמצאנו למדים שבין לירושלמי, לפי הסבר רש"י בסוגיה, ובין לפי הבנת רבינו תם את הברייתא שבבבלי, שביעית תלויה ביובל - דין שביעית כדין יובל. התלמודים סוברים שיובל חיובו מדרבנן, המקור לכך במסכת ערכין (ל"ב ע"ב):

דתניא: משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות, שנאמר "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה", בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן; יכול היו עליה והן מעורבין, שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין, יהא יובל נוהג? תלמוד לומר: "לכל יושביה", בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין!

הברייתא לומדת מהמילים "לכל יושביה" שיובל נוהג רק כאשר כל עם ישראל בארצו וכל שבט יושב במקומו. נחלקו הראשונים מה התכוונה הברייתא באמרה "בזמן שכל יושביה עליה".

תוספות במסכת גיטין (ל"ו ע"ב) כותבים :

אבל במסקנא דאמרינן דירמיהו החזירן ויאשיהו מלך עליהן, נמצאו דהיו שם מי"ב שבטים ואף על גב שלא עלו כולם חשיב כל יושביה.

רבינו תם סובר שהברייתא מתכוונת באומרה כל יושביה עליה לכך שיש נציגות מכל שבט, כלומר כל יושביה היינו כל שבטיה, שלא יחסר אף שבט. הגמרא (שם) מביאה פסוקים מספר ירמיה שמובן מהם שנהגו העם יובל גם לאחר שגלו שניים וחצי השבטים שבעבר הירדן. נשאלת השאלה, איך נהג יובל אם לא היו בארץ ישראל מכל י"ב השבטים?! למסקנת הגמרא יובל נהג כי ירמיה החזיר חלק מהם מהגלות ובכך היו מכל י"ב השבטים. רבינו תם מסתמך על מסקנת הגמרא שבה מובן שמספיק מעט מכל שבט כדי להחשיב שבני אותו השבט נמצאים בארץ ישראל לעניין יובל.

הרמב"ן שם חולק⁶ על רבינו תם וסובר שהצריכה התורה שרוב כל שבט יהיה בנחלתו :

אלא אינו נקרא כל יושביה עליה ולא בבאכם עד דאיכא רוב כל שבט ושבט
כדאמרינן בעלמא בכל דיני הצבור לפסח ופר העלם דבר של צבור, וכי תעלה על דעת הרב ז"ל שאם עלו שנים או שלשה מכל שבט ושבט יהא יובל נוהג להם!?

למעשה, כיום, איננו יודעים מה עלה בגורל בני עשרת השבטים, אך אפילו אם הם נמצאים בקרבנו, מכיוון שלא כל שבט נמצא בנחלתו אלא מעורבבים זה בזה אזי לכל הדעות חיוב היובל מדרבנן. כך פסק רמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (פ"י ה"ח) :

משגלה שבה ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות שנאמר "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה", בזמן שכל יושביה עליה. והוא שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט אלא כולן יושבים כתקנן.

קניין נכרי

בתלמוד במסכת גיטין (מ"ז ע"א) מובאת משנה :

המוכר את שדהו לעובד כוכבים - לוקח ומביא ממנו בכורים, מפני תיקון העולם.

⁶ עיי"ש בדברי הרמב"ן שמקשה שתי קושיות על שיטת רבנו תם.

המשנה עוסקת ביהודי המוכר שדהו לנכרי ודינו הוא שבכל שנה מחויב להביא מאותו השדה את הביכורים "מפני תיקון העולם". התקנה נבעה מכך שיהודים מכרו קרקעות לנכרים וכתוצאה מכך שטחים נרחבים מארץ ישראל עברו לשליטת נכרים. מטרת חכמים הייתה למנוע השתלטות נכרית על ארץ ישראל "מפני תיקון העולם" - עולם תקין שבו ארץ ישראל נשלטת בידי יהודים.

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בין רבה לר' אליעזר החלוקים האם מכירת הקרקע לנכרי מפקיעה את חיוב הקרקע מידי מעשר. לדעת רבה "אין קניין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר" ור' אליעזר חולק. המשנה מיושבת לשיטת ר' אליעזר מפני שמדאורייתא המוכר שדהו פטור מביכורים ורק חכמים חייבו. נראה כי המשנה מיושבת רק לשיטת ר' אליעזר וקשה על רבה מכיוון שלשיטתו החיוב להביא מדאורייתא ותקנת חכמים "מפני תיקון העולם" מיותרת. הגמרא מעמידה את המשנה לשיטת רבה:

אמר רב אשי: **שתי תקנות הוו**, מעיקרא הוו מייתי מדאורייתא, כיון דחזו דקא מקרי ומזבני, דסברי בקדושתיהו קיימן, תקינו להו דלא ליתו, כיון דחזו דמאן דלא סגי ליה מזבן וקא משתקען ביד עובדי כוכבים, הדר תקינו להו דליתו.

מעיקר הדין החיוב להביא ביכורים מדאורייתא, שקניין נכרי אינו מפקיע מידי מעשר. חכמים ראו שיהודים מוכרים קרקעותיהם לנכרים בטענה שהקרקע נשארת בקדושתה ואין הבדל האם היא ביד ישראל או נכרי ובכל מקרה ניתן להביא ביכורים. על מנת למנוע מצב של מכירת קרקעות לנכרים, תקנו חכמים שהמוכר שדה לנכרי לא יביא ביכורים. לאחר הגזירה, חקלאים שהתבואה לא הספיקה עבורם מכרו את שדותיהם לנכרים ועל ידי המכירה פטרו את שדותיהם מהביכורים ובכך נשארה בידם יותר תבואה. לכן תקנו חכמים תקנה שניה "מפני תיקון העולם" לחייב בביכורים משדה נכרי.

מהי תקנת חכמים?

למשנה היו מספר גרסאות וכתוצאה מכך נחלקו הפרשנים מה בדיוק תקנו חכמים: רש"י מסביר: **מפני תיקון העולם** - שלא יהא רגיל למכור קרקע בארץ ישראל לעובד כוכבים וגם אם מכר יטריח לחזור אחריה ולפדות.

רש"י מבאר שהתקנה חלה על הפירות כשהשדה עדיין ברשות הנכרי. חכמים חייבו את המוכר שני חיובים: חיוב ראשון לקנות בכל שנה את הפירות מידי הגוי והחיוב השני להביא את הפירות לירושלים.

לתוספות (גיטין מ"ז ע"א ד"ה 'לוקח ומביא ביכורים') הייתה גרסה אחרת: "כל אדם הלוקח ממנו [מהנכרי] מביא בכורים, לא שנא [משנה] מוכר, לא שנא [משנה] אחר".

בעלי התוספות סוברים כשיטת רש"י שחכמים תקנו תקנה על הפירות כשהשדה עדיין ברשות הנכרי. אולם לשיטתם, בשונה מרש"י, חיוב חכמים חל על **כל אדם** הקונה מאותו נכרי, ולא רק על הבעלים הקודמים של השדה. "תיקון העולם" מתבטא בחיוב יהודים להביא ביכורים מפירות שדה גוי. התוצאה הצפויה היא שהם יעדיפו לקנות אצל יהודי פירות מכיון שהוא כבר הפריש ביכורים. כתוצאה מכך הנכרי לא ירוויח וימכור את השדה חזרה ליהודי.

ואילו תוספות רי"ד כותב:

פירוש כגון שחזר ישראל ולקחה ממנו מלאה פירות, ופשטה דמתניתין משמע דמדאוריתא לא מיחייב האי לוקח להביא ממנה ביכורים, דכיון דחנטו הפירות ברשות גוי כאילו חנטו חוצה לארץ דמי דיש קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר. אבל מפני תיקון העולם שלא ילמדו ממנו וימנעו מלהביא ביכורים, כי יאמרו כיון שהשדה היתה תחלה של ישראל והיא עכשיו ביד ישראל היאך אינו מביא ביכורים, ולא ידעו כי מפני שהיתה יד גוי באמצע וחנטו ברשותו אינו מביא, לפיכך חייבוהו מפני שצריכין הבאת מקום, ואם יראו שלא יביא נפיק מיניה חורבא אלא תרומות ומעשרות שאדם מפריש ונותן בביתו לא חייבוהו דלא נפיק מיניה חורבא... אוקמוה אדאוריתא.

ר' ישעיהו דיטרני הבין שהמשנה עוסקת דוקא בישראל שמכר שדהו לגוי לפני שהתבואה הגיעה לזמן חיוב ביכורים⁷ ולאחר שחנטה התבואה והתחייבה בביכורים קנה בחזרה ישראל. חכמים תיקנו שישראל שמכר שדהו לגוי לפני חניטת הפירות אזי כל יהודי שיקנה השדה לאחר החנטה עדיין יתחייב להביא ביכורים. הסיבה היא שמא בעלי שדות אחרים יראו שאינו מביא ביכורים וימנעו מלהביא ביכורים כי יחשבו "כיון שהשדה הייתה תחלה של ישראל והיא עכשיו ביד ישראל היאך אינו מביא ביכורים?!...". הם לא ידעו שבזמן החנטה הפירות היו ברשות גוי ולכן פטור מביכורים. גזירה זו שייכת רק בביכורים, כי שאר תרומות ומעשרות מופרשות בצנעה ואיש אינו יודע מה חברו עשה, לעומת הפרשת ביכורים שנעשית בפרהסיא כיון שכוללת עליה לירושלים.

ממשיך תוספות רי"ד ומבהיר:

כשהיתה תחילה של ישראל ומכרה לגוי וחזר ישראל ולקחה ממנו מליאה פירות גזור רבנן שיביא, אבל אם היתה נחלת אבותיו של גוי ולקחה ישראל ממנו מלאה

⁷ זמן הבאת ביכורים הוא חניטת הפירות.

פירות לא גזרו עליו שיביא דלא נפיק מיניה חורבא, דמידע ידעי דהך שדה של גוי היתה.

ועוד חידוש הוא מחדש :

ולא תימא דוקא אם חזר ולקחה ממנו מי שמכרה לו דחייבהו רבנן... דבכל אדם קאמר, דאילו כן הוה ליה למיתני הכי וחזר ולקחה מביא ביכורים מפני תיקון העולם, אלא לאו ש"מ בכל אדם קאמר, ואפילו הכי תני וחזר כלומר תחלה היתה של ישראל ומכרה לגוי ועוד חזר ישראל ולקחה ממנו.

לעומת רש"י ותוספות, ר' ישעיהו דיטרני הבין שתקנת חכמים היא על השדה רק בזמן שישראל כלשהו קנה אותו בחזרה מהגוי. מניעת מחשבת הטעות של בעלי שדות אחרים היא תיקון העולם.⁸

לעומת זאת, הרמב"ם (הלכות ביכורים פ"ב הט"ו) כותב :

המוכר שדהו לעכו"ם וחזר ולקחה ממנו הרי זה מביא ממנה בכורים מן התורה, שאינה נפקעת מן המצוה בקנין העכו"ם כמו שביארנו.

ועליו כותב ר"י קורקוס (וכן דעת הכסף משנה):

נראה דרבינו לטעמיה אזיל לטעמיה שהוא מפרש מה שאמרו אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע היינו אם חזר ישראל וקנה השדה... ולכך כתב כאן וחזר ולקחה ממנו דסובר רבינו דבריתא בהכי מיירי וכשבכרו ברשות הגוי אפשר דדמי לפירות שנתמרחו ברשות הגוי אין ישראל הקונה חייב...

ר"י קורקוס ור' יוסף קארו, בעל השולחן ערוך, סוברים שהרמב"ם הבין מהמשנה שתקנת חכמים חלה על השדה ובזמן שהישראל קנה מהגוי חזרה אותו. שיטה זאת מבוססת על רמב"ם בהלכות תרומות (פ"א ה"י) שפסק:

עכו"ם [עובד כוכבים ומזלות] שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא בכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם.

בעל הכסף משנה (א, י) מבין שהרמב"ם סובר "דיש קנין לעכו"ם... בשלא חזר ולקחה ממנו ישראל [נ.מ-את השדה]". לשיטת הכסף משנה, אמנם אין קניין לגוי להפקיע מידי מעשר

⁸ גרסה זאת זהה לגרסת הירושלמי "שלא עבר עליו קולמוסן של מגייה ספרים" (רבנו חננאל, מובא ברמב"ן על המשנה) ולרבנו חננאל (שם) גרסה דומה מאוד "והכל עולה לדבר אחד" (שם).

אך בזמן שהשדה עדיין ברשות הגוי, הפירות פטורים ממעשר כשישראל קונה אותם. קניין הגוי לא הפקיע את הקרקע מקדושתה אך פטר את התבואה שגדלה אצלו מחיוב תרומות ומעשרות.

בשולחן ערוך מביא ר' יוסף קארו את לשון הרמב"ם ולאור פירושו בכסף משנה ניתן להבין את פסיקתו (יורה דעה תרומות ומעשרות שלא, ג):

עובד כוכבים שקנה קרקע בארץ ישראל, וחזר ישראל ולקחה ממנו, מפריש תרומות ומעשרות.

קניין נכרי להפקיע ממצוות התלויות בארץ שחיובן מדרבנן

בסוריא,⁹ הארצות שכבש דוד מדעת עצמו, חיוב מצוות התלויות בארץ הינו מדרבנן אפילו בזמן שבארץ ישראל החיוב מדאורייתא ולכן פוסק הרמב"ם (הלכות תרומות פ"א ה"י):

ויש קניין לגוי בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר.

הרבב"ז (שם) מסביר מדוע שונה דין סוריא מדין ארץ ישראל:

וטעמא כיוון דמעשר דידה [נ.מ. של סוריא] מדרבנן יש קניין לגוי להפקיע.

נחלקו האחרונים האם ניתן לומר שהדיון בגמרא האם קניין נכרי מפקיע מחיוב מצוות התלויות בארץ הוא רק בזמן שהן מדאורייתא, אבל בזמן הזה שחיוב שביעית מדרבנן ניתן להשוות את הדינים בין ארץ ישראל לסוריא. רבי ברוך בן יצחק בספרו "ספר התרומה" הסתפק בכך (ספר התרומה הלכות ארץ ישראל):

ואם כן אינו חייב להפריש תרומה ומעשר בארץ ישראל רק מדרבנן אפילו קנה ישראל קרקע וגדלו הפירות ברשותו ומרחן ואכלן הוא עצמן ולא מכרן ואם כן יכול להיות דבפירות שלוקח מעכו"ם אינו חייב לעשר אפילו מדרבנן כיון דלא קדשה לעתיד לבא כי אם בפירות שגדלו בקרקע ישראל ומדרבנן גזירה שמא יבנה בית המקדש. אי אמת דיש קנין לעכו"ם להפקיע מיד מעשר. דאי אין קנין לעכו"ם כך שוה קרקע של עכו"ם כמו קרקע של ישראל. או אפילו שמא אין קנין לעכו"ם היינו אין הארץ עומדת בקדושה אבל כיון דלא קדשה אם כן לדברי הכל שמא יש קנין לעכו"ם להפקיע מעשר מדרבנן?

⁹ חבל ארץ לצפונה של ארץ ישראל שכבש דוד המלך וסיפח לארץ ישראל. סוריא אמנם יצאה מכלל חוץ לארץ, אבל לכלל קדושת ארץ ישראל לא הגיעה. לעניינים מסויימים סוריא נחשבת כארץ ישראל ולעניינים אחרים היא נחשבת כחוץ לארץ. בספרי (עקב) מובא שהטעם לכך מכיוון שמפורש בתורה שקודם מצוה לכבוש את כל ארץ ישראל ורק אז להרחיב אותה, ודוד עשה ההפך.

פאת השולחן הכריע (קונטרס היתר תבואה וקרקעות נכרי בזמן הזה בארץ ישראל):

ואני, מעת זיכני א-לקי הארץ והביאני הלום בשנת צפ"ת, נתתי אל לבי לעיין בהלכה זו בארץ הקודש... וכן המנהג גם עתה בכל ארץ ישראל... וכן נהגו בירושלים בימי הרלנ"ח... והלכה כדברי המכריע **דבשל גויים פטור משביעית**.

לעומת זאת, סובר החזון איש (שביעית כ, ז):

הנה בשה"ת נסתפק שיהא זמן הזה כדין סוריא, ואחרי שבסוריא יש קנין כדאמר גיטין מ"ז א' מפני שקדושת ארץ סוריא אינה מה"ת אלא מדרבנן, ה"ה א"י כולה בזה"ז לדעת הפוסקים דק"ש של עזרא בטלה, והגר"א יו"ד סי' של"א ס"ק כ"ח פ"י כן דברי הרמ"א שם, [נועי' ביאור הגר"א בירושלמי דמאי פ"ב ה"א מבואר דהגר"א עצמו סבירא ליה דאין קנין בזמן הזה וכמו שכתוב בחזון איש שביעית סי' ד' סק"ד] **ואמנם אין כן דעת הר"י הר"ש והרמב"ם**, דעת הר"י והרא"ש מתבאר ממה שכתבו גיטין ס"ב א' דמחזיקין ידי נכרים בשביעית אבל אין מסייעין אותן, ואם בזה"ז דינו כסוריא הלא מותר לישראל לחרוש ולזרוע בשדה נכרי, כדמוכח בירו' פ"ו ה"א בהא דאמר שם רב חונה בעי משרי ההן יבלונה ומבואר דסתם אריס מותר לעבוד בשדה נכרי בסוריא, ואין לומר דכונת הר"י והרא"ש כשיבנה ביהמ"ק, שהרי אין דרך הר"י והרא"ש להביא מה שאין נהוג עכשו, ועוד כיון דבאמת שביעית נהוג עכשו מדרבנן, ואיצטריך לאשמעין דינא גם בזה"ז, ואי בזה"ז אין שביעית נהוג בשל נכרי, היו הר"י והרא"ש מסיימי דהאידינא מותר לסייע ולהיות אריס אצלן, אלא ודאי דעתן דאין זה"ז כסוריא אלא בזה"ז חייבו חכמים לנהוג בדיני א"י בזה"ז כבזמן הבית.

ומוכיח מדברי הרמב"ם כשיטתו:

ואי בזמן הזה יש קנין אף ישראל מותר לעבוד בה, ויותר מבואר בר"מ פ"א מה"ת ה"י עכו"מ שקנה קרקע בארץ ישראל כו' ויש קנין לעכו"מ בסוריא להפקיע מן המעשר ומן השביעית כו', **ואי בזמן הזה ארץ ישראל וסוריא שוין אין חילוקם נהוג כלל בזמן הזה וכל ענין סוריא הוא דבר שעבר מן העולם שאפילו למ"ד כיבוש יחיד שמ"י כיבוש מכל מקום עכשו יש קנין, ולעתיד לבוא אם יכבשו סוריא יכבשו אחר כיבוש כל ארץ ישראל ויהיה כיבוש רבים**, וכן עיקר הדין שאין קנין לעכו"מ הוא להיפוך בזמן הזה ואיך יתכן שיסתום הר"מ ויאמר הלכה סתם ואינה אלא בזמן הבית והיא מן ההלכות הנהוגות אצלנו יום יום בדור הר"מ ואחריו עד ביאת הגואל, וההלכה שבחיינו ובדורו הוא להיפוך, ומי כהר"מ אשר

שם מגמתו ללמד לבני ישראל את המעשה אשר יעשון בכל מצוה ומצוה לפרטיה ודקדוקיה ודקדוקיה ודקדק לפרש אף כל המנהגות, **אלא שהדבר מבואר שאין חילוק בין זמן הזה לזמן הבית בדין אין קנין**, וכ"ה בתשובת פאר הדור סי' ט"ז שגם בזמן הזה ה"ז אין קנין וחייב במעשר.

לדעת החזון איש קניין נכרי אינו מועיל להפקיע מידי חיוב מעשר במצוות דרבנן מכיוון שהרמב"ם פסק להלכה חילוק בין סוריא לארץ ישראל. אם כיום בטל דין סוריא אז קל וחומר לעתיד לבוא שיבוא משיח בן דוד ונכבש חזרה את סוריא ובכך דין סוריא וארץ ישראל יהיו שווים. לכן דין סוריא לא יהיה קיים יותר, הרמב"ם פוסק הלכה למעשה, הוא לא פוסק דברים שקרו כבר, ולכן שייך לומר שיש דין סוריא בימים שלאחר החורבן. היות ולעתיד לבוא דין סוריא יתבטל ע"י כיבוש רבים, אז רק כיום שייך לומר שדיבר הרמב"ם.

דעת האחרונים

הנפקא מינה מהשאלה האם קניין נכרי מועיל להפקיע מידי חיוב מצוות התלויות בארץ היא האם מחוייבים להפריש תרומות ומעשרות מפירות שגדלו בשדה גוי בארץ ישראל ונתמרחו ברשותו. הסוברים שקניין הגוי מועיל להפקיע אזי הפירות אינם קדושים בקדושת שביעית ומחוייבים להפריש מהם. לעומתם, סוברים שאין קניין הגוי מועיל שיפטרו מהפרשת מעשרות. נחלקו בכך האחרונים, ר' משה מטראני, בעל שו"ת המבי"ט, פוסק שהפירות פטורים מתרומות ומעשרות מכיוון שדין הגוי אינו יכול להיות חמור מדין ישראל (שו"ת מבי"ט א, יא):

נשאל נשאל מעמדי על ענין גידולי שנת השמיטה בקרקע גוי ולקחן ישראל קודם מירוח ומירחן אם חייבים במעשרות כשאר שני שמעשרים הלוקח מן הגוי ונתמרח ביד ישראל מדרבנן כיון שהם אינם מפקירים שדותיהם בשנת השמיטה או דלמא כיון שמצות שביעית חובת קרקע לישראל בארץ ישראל אין בה חיוב מעשרות כלל. והיתה להם תשובתי כי אין שום חיוב בארץ יש' מעשרו' בשנת השמיטה אפילו מהלקוח מיד גוי קודם מירוח ומירחו ישראל מכמה פנים.

ומביא סברה לשיטתו:

ראשונה כי מן התורה אין חיוב כלל בשנת השמיטה במעשרות... וכיון דמדאורייתא אין שום חיוב לישראל בשנת השמיטה גם לגוי אין שום חיוב אפילו מדרבנן דלא נתחייבו פירות קרקע גוי אלא במידי דאי הוה דישראל הוה חייב אי מדאורייתא אי מדרבנן אבל במה שאין שום עיקר איסור לישראל לא

מדאורייתא ולא מדרבנן כל שכן דמגוי אין שום חיוב אפילו דרבנן דלא יהא גוי חמור מישראל.

פירות נכרי יתחייבו בדיני תרומות ומעשרות רק אם ישראל יהיה חייב בכך ורמת חיוב הנכרי פחותה משל ישראל מכיוון שלא מחויב במצוות. כיום מחוייבים בדיני שביעית מדרבנן ולכן פירות הנכרי ברמת חיוב אחת פחותה ולכן הם פטורים מתרומות ומעשרות. בשו"ת "אבקת רוכל" (כד) חולק:

ואני יוסף קארו לא נכשרו בעיני דברי החכם הנזכר והנני אומר... כי זה עשרים שנה ראיתי מה שכתב ה' שלמה שיריליו זלה"ה לנהוג דין שביעית בפירות הגויים הגדלים בארץ וראיתי ראיותיו וזה לשוני מה שכתבתי אז ראיתי מה שטען בקונדריסו לנהוג דיני שביעית בפירות הגויים הגדלים בארץ **ולא נראה לי שיש בראיותיו כדי לבטל מנהג הקדמונים שלא נהגו כן** דמה שהביא ראיה מדתנייא בתוספתא אין מוכרין ולא לוקחין מן הגוי פירות שביעית איכא למימר דהיינו דוקא בפירות שגדלו בשדה ישראל.

ר' יוסף קארו סובר כשיטתו בכסף משנה בפירוש הרמב"ם (לעיל) שהגמרא עוסקת מה הדין כשהשדה חוזרת לידי ישראל, אך כאשר השדה עדין ברשות הגוי, אין עליה כל חיוב תרומות ומעשרות.

הרב קוק (שבת הארץ מבוא אות ט"ו) מסביר שכוונת ר' יוסף קארו אינה שקנין הגוי מפקיע מקדושת ארץ ישראל כי קדושת הארץ שרירה וקיימת לעד, אלא כוונתו שהקנין מפקיע מחיוב מצוות התלויות בארץ:

וכשמפקיעים לשעה את חובת המצות התלויות בארץ, על ידי מכירה של היתר, לא ירדה בשביל כך ארץ ישראל מקדושתה, וכמו שבארנו בקדושתה היא קיימת לגבי כל המעלות וכל הברכות האמורות לכלל ולפרט, וכל הקדושות העליונות הקשורות בארץ ישראל לעדי עד, בין בשהיא בידי ישראל ובין כשהיא מכורה לנכרים וכמבואר לעיל בדיוק הספרי מ"וישבת בארצם", וחוף ממה שההפקעה אינה אלא לשעה וקיום ישוב ארץ ישראל הוא לדורות ועל ידי התחזקות ישוב ארץ ישראל תשבנה לנו כל החמודות הקדושות כלן וכל המצות התלויות בארץ בכללן, ודמי ל"אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה".

חרם "הבית יוסף"

בשו"ת אבקת רוכל (כה) מובא חרם על הנוהגים כשיטת המבי"ט:

אמר יוסף קארו אחר שכתב החכם הר' משה מטראני אגרת זאת השנית רצה לעשות מעשה כדבריו בשמטה שעברה ומיחו בידו ובשמטה זו שהיא שנת השל"ד הקשה את רוחו ואמץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו ביד רמה **וקמו כל חכמי העיר** ועיינו בדבריו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש **והכריזו בבתי כנסיות בגזרת נדוי** שכלם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות הגוי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית כמו בשאר שנים נאם הצעיר יוסף קארו.

לקראת שנת השמיטה של"ד ניסה המבי"ט שינהגו כשיטתו ולא יפרישו תרומות ומעשרות משדות נכרים אך קמו כל חכמי צפת והכריזו נידוי על מי שינהג כך. בעל "ספר חרדים" מביא שר' יוסף קארו חזר בו בסוף ימיו מפסיקתו והודה לשיטת המבי"ט (ספר חרדים נו):

וגם בפירות שגדלו בקרקע נכרי בשביעית או שזרע כשבאו ליד ישראל מוכח בהדיא מכל מה שכתבנו למעלה דכגדלו בקרקע ישראל דמי ופטורין מן התרומות ומן המעשרות, וכן היה נוהג ומנהיג מהר"ר גדול הדור רבי משה מטראני זצ"ל, גם מהר"ר גדול הדור כבוד רבי יוסף קארו זצ"ל בסוף ימיו כשחיבר השולחן ערוך כתב סתם (יורה דעה שלא, יט) שנת השמיטה אין בה לא תרומות ולא מעשרות, ולא חילק בין פירות הנכרי לפירות ישראל וכן עמא דבר.

החיד"א טוען כי למרות דברי ר' אלעזר אזכרי ה"בית יוסף" לעולם לא חזר בו מדעתו (ברכי יוסף יורה דעה שלא, י):

ומכאן תשובה למ"ש הרב ספר החרדים דמין בסוף ימיו כשחיבר זה השלחן לא חילק וכו', והרי מרן ז"ל עד מהר דכלהו רבנן לדברי הרב המבי"ט קמיתא בטול ואחרונייתא, וכרוזא קרי בחיל מבי כנישתא לבי כנישתא משום אפרושי תרומות ומעשרות באדרע וחיל. וגם זכינו למען דעת מנהג עה"ק ירושלם מזמן הגאון מהרלנ"ח שהיה בזמן מרן, ויהי מאז ומקדם להפריש תרומות ומעשרות.

החיד"א מיישב כיצד דברי בעל ה"ספר חרדים" מתיישבים עם שיטתו:

ואולם פש גבן חקור דבר אנן מה נענה לשני כתובים המכחישים זה את זה... **יתכן דבשנת של"ה עצמו איזה חדשים קודם שנפטר מרן והיה שוכב בדמשק ערש בחוליו אשר מת בו, ובו כפרק שרצו להפריש מהיין של פירות שביעית גברה יד**

הרב המבי"ט שלא בידיעת מרן ז"ל שהיה בדבקי מיתה, והנהיג שלא לעשר, והיינו דכתב הרב מהרימ"ט אח"כ הכריחו אבא מארי וחכמים שעמו בפומבי שלא יעשרו, כלומר שהכריחו הרב המבי"ט וחביריו אחר פטירת מרן או סמוך ממש לפטירתו לרבנן דהו סברי כמרן שלא יעשרו, ומשם גמרו שלא לעשר בצפת ת"ו, והיינו דכתב הרב ספר החרדים וכן עמא דבר. אבל לא שמרן ז"ל נמצא במעמדם וביטל דעתו או חזר והודה להם... ולכל הדברות ידענו נאמנה כי דעת מרן מתחילה ועד סוף כרבני ירושלים ת"ו לעשר.

ההלכה הנהוגה בימינו

רוב הפוסקים פסקו כשיטת ה"בית יוסף", שפירות שגדלו בשדה גוי ונתמרחו על ידו לא חל עליהם דיני שביעית. הרב עובדיה פסק כ"בית יוסף" (שו"ת יביע אומר ג, יורה דעה יט):

ותבט עיני בשו"ת אמרי יושר הנ"ל, שהעלה במסקנתו לאסור הוצאת שמן שביעית לחו"ל, אף שמן של פירות עכו"ם... ולפע"ד לענין הלכה אין לנו לזוז מדברי מרן בשו"ת אבקות רוכל שהעלה שאין שביעית נוהגת בפירות של גוים. ע"ש. וכן פסק הרדב"ז ח"ה שאין דין שביעית נוהג בפירות של גוים בין להקל בין להחמיר (לענין תרומות ומעשרות). ע"ש. וקיים כתב ידו של מרן ז"ל, תלמידו הרב המוסמך המהר"ם גלאנטי ז"ל. ע"ש. ובשו"ת מהרשד"ם בד"ה ולענין שנת השמטה, מבואר, שחכמי צפת ת"ו נידו והחרימו לשומרי שביעית. ע"ש. נמצא שלא רק על הפרשת תרומות ומעשרות גזרו בגזרת נדוי, אלא גם על שומרי שביעית (בפירות של גוים). ומרן החיד"א ז"ל בברכי יוסף האריך לדחות דברי האומרים שמרן ז"ל חזר בו בסוף ימיו, וכתב, שלכן הוצרך מהר"ם גלאנטי להעיד על כתב ידו של מרן בשנת השל"ד, שהיתה השמטה האחרונה לימי חייו, ללמדנו דעד זיבולא בתרייתא הנה זה עומד מרן ז"ל בסברתו. ולכל הדברות ידענו נאמנה כי דעת מרן מתחלה ועד סוף כרבני ירושת"ו לעשר. ואחר שהביא דברי הרדב"ז הנ"ל, סיים החיד"א ז"ל, ומעתה תנוח דעתינו לסמוך על שני המאורות הגדולים מרן והרדב"ז, ועוד שכי מרן בתשו' שמעולם לא נשמע שום אדם בשום עיר מא"י שנהג דין ביעור בפירות שביעית של גוים. נמצא דהכי נהוג בעה"ק ציון קרית מועדינו מאז ומקדם שנות דור ודור, מזמן מהרל"ח וקודם לו פשט המנהג כן... והנה חדשים מקרוב באו לנהוג להחמיר כד' המבי"ט על פי הוראת מופת הדור החזון איש ז"ל שהכריע כן. ומסופקני אם לא יצא שכרם בהפסדם, כי מי לא יחוש לגזרת נדוי וחרם שהחרימו מרן וכל קדושים עמו להנהיגים דיני שביעית בפירות של גוים... וכן פסק הגאון ר' יהושע מקוטנא בשו"ת ישועות. וכן דעת

הגאון ר' יצחק אלחנן, וגאונים רבים אשר אתו, שהסכימו להיתר המכירה. כנודע, וכן העלה הגרא"י קוק במבוא לסי' שבת הארץ. ע"ש.

וכן פסק הרב קוק (שבת הארץ פרק ד' הלכה כ"ט):

...שאם הקרקע היא של נכרי - אין בזה שום קדושת שביעית לא לעניין פירות שביעית, ולא אפילו לעניין איסור עבודה. כיוון שכל זמן שהיא ביד נכרי קדושתה נפקעת ממנה בזמן הזה. וכבר הוסכמה ההלכה שאין קדושת שביעית נוהגת כלל בפירות של נכרי, וחייבים הם בתרומות ומעשרות כשגמרו ישראל.

לעומת זאת פסק החזון איש לחומרה כשיטת המב"י"ט (חזון איש שביעית כ, ז):

...ובאמת נראה יותר לסמוך על מהרי"ט והשל"ה והחרדים דמרון הדבר ביה אף דבאבקת רוכל נמצא הפכו אין סומכים על מה שנמצא נדפס בספר ואולי תלמיד כתבו או על סמך ע"ס בשנתו, דהגדולים שהיו בדור ההוא ודאי קים להו טפי.

סיכום

קדושת ארץ ישראל לעניין מצוות התלויות בארץ קיימת בימינו (רמב"ם) ולכן אנו מחוייבים במצוות התלויות בארץ בכלל ובשביעית בפרט. ראינו כי כולי עלמא פסקו כי יובל כיום חיובו מדרבנן (רמב"ן ורבינו תם) ולאור זאת רמת חיוב של השביעית מצויה במחלוקת תנאים. רבי סובר כי שביעית כיום דרבנן מלימוד שביעית מיובל בניגוד לחכמים שאינם לומדים זאת. רוב הראשונים (רמב"ם, ריטב"א, ר"ן ועוד) פסקו כרבי ששמיטה כיום דרבנן. ראינו את המשנה בגיטין על ישראל שמכר שדהו לנכרי, שהגמרא ניסתה להוכיח מלשון המשנה שהלכה כסובר כי קניין נכרי אינו מפקיע מידי מצוות התלויות בארץ, אך לבסוף מעמידה את המשנה אפילו לשיטת הסוברים שמפקיע. ישנם פוסקים שסברו כי הקניין מפקיע (ר' עובדיה מברטנורא) לעומת אחרים שסברו שאינו מפקיע (רמב"ם). למשנה ארבע גרסאות וכתוצאה מכך נחלקו הראשונים מהי תקנת חכמים לחייב בביכורים: חובה על המוכר את השדה לקנות את פירות הביכורים ממנו בכל שנה ושנה (רש"י), חובה על כל הקונה מפירות הגוי להביא ביכורים מהם (תוספות), חובה על המשיב את השדה מהגוי שמחוייב להביא ביכורים אפילו אם חנטו ברשות הגוי (פסקי רי"ד) וחובה על הקונה שדה מנכרי שמביא ביכורים בשנים הבאות (כסף משנה, ר"י קורקוס). ר' יוסף קארו בשולחן ערוך מביא את גרסת הרמב"ם ולאור ביאורו ב"כסף משנה" ניתן להבין שפסק כשיטת הרמב"ם כי בזמן שהשדה ברשות הגוי אין חיוב תרומות. נחלקו האחרונים האם אפילו לסוברים שקניין נכרי אינו מפקיע, בימינו שמצוות השביעית היא מדרבנן ניתן

להשוות את דין ארץ ישראל לדין סוריא ולומר כי קניין נכרי מפקיע: ספר התרומה מסתפק בכך, פאת השולחן משווה לעומת החזון איש ובית הלוי. ישנה מחלוקת באחרונים האם חובה לעשר פירות שביעית שגדלו בשדה נכרי או שמא חלה עליהן קדושת שביעית: המבי"ט סובר שפטורים ממעשרות ולאור זאת חלה עליהן קדושת שביעית לעומת הבית יוסף שמחייב. ה"בית יוסף" מביא נידוי שגזרו רבני צפת על הנוהגים כשיטת המבי"ט ואינם מעשרים פירות שביעית. יש שטענו כי חזר בו ה"בית יוסף" והודה לשיטת המבי"ט (ספר חרדים) אך יש שמכחישים זאת (ברכי יוסף). נחלקו אחרוני זמנינו כיצד לנהוג כיום: יש שהכריעו כדעת ה"בית יוסף" (הרב עובדיה יוסף והרב קוק) ויש שהחמירו כדעת המבי"ט (החזון איש).